

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО ТА АРХІТЕКТУРА

Басиста Н.М.

старший науковий співробітник;

Ярмош Т.В.

науковий співробітник,

Шевченківський національний заповідник

ДЕРЕВ'ЯНЕ ДИВО КАНІВЩИНИ

Дерев'яні церкви – особливий вид архітектурного мистецтва. Так, не просто архітектури, а саме мистецтва, яке скрізь століття доносить до нас застилу музику дерева, де замість нотного стану – дерев'яні зруби, а замість нот – архітектурні деталі, кожна з яких несе в собі неповторні для кожного регіону національні риси.

Дерев'яні храми – прекрасні і автентичні пам'ятки, в яких найбільше виражені національні риси архітектури. Козацькі церкви не мають аналогів у світі.

Упродовж віків завдяки талановитим народним майстрам-будівничим українські дерев'яні храми досягли цілісної архітектурно-мистецької досконалості. Унікальність, неперевершеність і відсутність аналогів в інших народів ставить українське церковне будівництво на рівень найвищих світових мистецьких досягнень.

Храми будували місцеві майстри, які, засвоївши навички дідів і батьків, передавали своє уміння синам, учням та членам будівельного гурту чи артілі.

Матеріалом для храмів найчастіше слугували дуб і сосна. Це пов'язано як із спостереженнями за тим, як та чи інша порода «поводить» себе у споруді, так і з народними віруваннями.

Попри всю досконалість українських дерев'яних церков, інструмент, що застосовували при їхньому спорудженні, був надивовижу простий. Сокира, свердло, струг, пила і шнур – ось, либонь, і вся «техніка». Причому в багатьох храмах не знайдено слідів використання пилки. Так само, як не знайдено і цвяхів. Це не завадило майстрам припасовувати колоди так щільно, що між ними не встромити й найтоншого леза!

Інтер'єр українського народного храму вражає. Естетичною домінантою дерев'яного храму найчастіше є іконостас, який підкреслює чистоту архітектурних форм, злитих з матеріалом і конструкцією.

Стародавні дерев'яні церкви Черкащини – це оригінальні твори народного зодчества, поширеного на Україні в 17-19 ст. Вони становлять не лише велику мистецьку вартість, але й історичну, бо пов'язані з класовою і народно-визвольною боротьбою трудящих мас.

Традиційні храмові споруди Середньої Наддніпрянщини споруджені за тими ж планувально-просторовими та конструктивними вирішеннями, що й бойківські. Однак у наддніпрянських виявляється передусім вертикальна композиція завершень. Для регіону характерні тризрубні триверхі частіше з

гранчастими в плані зрубами бабинця, нави та вівтаря, хоч зустрічалися й хрещаті п'ятизрубні п'ятиверхі. Однією з найхарактерніших і найвиразніших храмових споруд Канівщини була церква у Прохорівці.

Ось що свідчить Л.Самойловський, кандидат історичних наук: «У 18 ст., після зруйнування Запорізької Січі, поверталися козаки до рідних осель. Байдаки, на яких вони не раз ходили в походи проти турків, стали непотрібними. Але ж не кидати їх, і вирішили січовики, залишити по собі пам'ятку – збудувати з байдаків церкву. Невеличка, збудована без жодного цвяха, стояла вона аж до 1943 року, а потім була спалена фашистами. За існуючими переказами, ця церква описана у повісті Гоголя «Вій». Нею захоплювався і Т.Шевченко» [1, с. 13].

У селі Прохорівка що на Канівщині збереглася перлина давньої дерев'яної церковної архітектури. Доля вберегла її від руйнування.

Нинішня Прохорівка – село з чотирма сотнями мешканців та власною сільрадою. В письмових документах воно згадується під 1622 роком як містечко у складі Канівського староства. У 18 столітті було центром козацької сотні.

Серед архітектурних об'єктів села цікавою видається Свято-Ілїїнська церква, яку у більшості джерел датують 1709 роком, вказуючи на те, що вона зведена без жодного цвяха. Є думка, що її збудували вже у 19 столітті на місці давнішої церкви. Можливо, перебудували. Але нині ми можемо лише уявляти її первісний вигляд. Вірянам храм повернули у 90-ті роки минулого століття.

Прохорівська церква збудована в 1709 році

«...Прохорівська церква св. Ілії побудована на місці колишньої в 1781 році загальним утриманням прихожан.

Що стосується до цвинтарної Прохорівської церкви в ім'я Успіня Богородиці, то вона поставлена в 1774 році утриманням того ж військового товариша Федора Олексійовича Петровського. Цей чиновний козак на благо вжив спадок, що дісталася йому від декількох родичів. Жив він у Прохорівці на тому дворі, де в недавній час вибудував собі будинок покійний флотський медик Степан Осипович Завойко. Там і помер Петровський 1795 року, 5 серпня, шістдесяти восьми років від роду...» [2]

Дерев'яна козацька церква Покрови Пресвятої Богородиці, була духовним центром Канівського Свято – Покровського чоловічого монастиря під Чернечою горою. Цей монастир та церква в урочищі Монастирок з'явилися завдяки турботі українського гетьмана Івана Мазепи в 1701 – 1703 роках. Ця церква, як засвідчують документи, зазнали численних випробувань та руйнувань. Її тричі

зводили (відновлювали) на канівській землі. У 1776 році її було перенесено до зруйнованого турками та татарами Успенського собору. Саме на цьому місці її змалював видатний французький митець Жан – Анрі Мюнц. Зображення цієї церкви (олівцевий та акварельний малюнок) 1781 та 1783 років, виконані цим художником були знайдені в архівах Варшави та Москви [3].

**Дерев'яна козацька церква Покрови Пресвятої Богородиці XVIII ст.
Фрагмент акварелі Ж.-А. Мюнца 1781 року**

Писав про неї і Великий Кобзар, яку він бачив під час останньої подорожі до України.

*«...А онде, за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть з похиленим хрестом...»*

(Т.Шевченко «Гори мої високі...» (Сон), 1847 р.) [4]

І саме напередодні 200-ліття від дня народження Тараса Шевченка, ця історична церква повертається на канівську землю, відроджується на наших очах завдяки інвестору С. М. Терещук. Її повернули з небуття найкращі спеціалісти із спорудження козацьких церков в Україні із села Соколівки Косівського району Івано – Франківської обл. (ПП В. В. Рибенчук).

До відродження церкви на її історичному місці фахівці підійшли ґрунтовно. Велика кількість документів, віднайдених у архівах України, Росії та Польщі, підтверджують існування в цих місцях ще з XI століття стародавнього Свято-Успенського Канівського монастиря, в якому було поховано гетьманів Івана Підкову, Якова Шаха, Самійла Кішку. Покровителями монастиря в 17 столітті були такі гетьмани, як Богдан Хмельницький, Іван Виговський, Юрій Хмельницький, Павло Тетеря, Іван Брюховецький та Петро Дорошенко. За ініціативи гетьмана Івана Мазепи у 1701 році цей монастир було востаннє відроджено.

Зовнішній вигляд церкви та її внутрішнє наповнення, повністю відповідатимуть часу її створення.

Сучасний вигляд церкви Покрови Пресвятої Богородиці

На початку ХХ століття в Каневі залишались дві приходські дерев'яні церкви Спаська та Васил'ївська. Про церкву Святого Василя у візиті Канівського деканата 1746 року говориться, що вона давно на своєму місці побудована, що вже стара, що вона з трьома куполами, «дзвоница при ней на 4-х ступах». Упразднювана на поч. ХХ ст. із-за малого приходу та нераціонального відновлення після пожежі. Спаська (Преображенська) церква також описується у візиті 1746 року дуже бідною. Вона побудована у 1727 році і відновлена 1791 та 1857 року. Спаська церква знаходилася під горою Московкою в долині Дунайця. Збудована у 1727 році біля старої. В наш час не збереглась.

Церква в Костянці. Церква була дерев'яною і збудована приблизно 1891 році, але є деякі припущення, що вона була збудована ще на поч. 19 ст. Конструкція церкви складалася з дерев'яного каркасу, обшитого дошками, мала шпильсту башту. В коридорі біля входу в церкву виднілися залишки розпису «Воскресіння Христового».

Навіть побіжне ознайомлення з пам'ятками традиційної дерев'яної храмової архітектури дає впевненість у тому, що це унікальний пласт національного культурного надбання, в якому закарбувалася багатотисячолітня історія і культура народу, його традиції та звичаї. Вони є визначними творіннями людської цивілізації й заслуговують на світове визнання.

Список використаних джерел:

1. Петро Федоренко. На крилах дніпрові чайки. Публіцистичний нарис про села Прохорівка та Сушки. Канів: канівська Прес-Група, – 2008. – 158 с., іл.
2. Михайло Максимович. У пошуках омріяної України: Вибрані українознавчі твори / Упор. І вст. ст. В. Короткого. – К.:Либідь, 2003. – 360 с. (312 стор.)
3. Білокінь О. В., Дзима В. В. Наукові консультації Зінаїди Тарахан – Берези. Тарасова церква відроджена. – Культура і життя. – № 6-7(4578–4579) від 14 лютого, 2014 року (4 стор.).
4. Шевченко Т. «Гори мої високіі ... (Сон). 1847 рік».